

tussen

Duin & Dijk

Themanummer

Smient

Natuur in Noord-Holland. Jaargang 19

2020

- Wak met smienten, enkele wilde eenden en pijlstaarten staande op het ijs en knobbelzwanen zwemmend in het nog open gedeelte. Foto: Mennobart van Eerden.

- *Figuur 1. Belangrijkste concentraties van smienten langs de Noord-Hollandse kust, gebaseerd op alle smienten die vanuit de lucht in de afgelopen 40 jaar werden waargenomen. Vogels langs de kust van Flevoland en in de Oostvaardersplassen zijn niet weergegeven.*

Veertig jaar maandelijkse tellingen vanuit de lucht geven een overzicht van het voorkomen van smienten langs de Noord-Hollandse kust, van Den Oever tot Muiderberg.

Methodiek

Om een beeld te krijgen van de aantallen vogels in het IJsselmeer-gebied worden maandelijks tellingen uitgevoerd vanuit een klein vliegtuig. Naast de piloot zijn twee waarnemers constant bezig met het tellen van de vogels. Daarbij worden vanaf een vlieghoogte van 150 m alle vogels in kaart gebracht in deelgebieden die zo'n 2 km kustlijn beslaan. Voor de smienten aan de westkust van het Markermeer is het soms nodig hoger te vliegen en verder uit de kust, zodat de vogels ook met tegenlicht goed kunnen worden geteld. Een telling van het gehele IJsselmeer ('s ochtends), Markermeer en IJmeer ('s middags) neemt 6-7 uur in beslag, inclusief een aantal lussen over het open water. Naast het open water van de

gehele circa 1,5 km brede kustzone wordt ook de aangrenzende strook van 1 tot maximaal 2 km in het binnenland meegenomen voor onder meer groepen eenden, ganzen en zwanen. Deze zone herbergt 90% van alle watervogels en bijna 100% van de smienten. Luw water is een belangrijke extra factor die de verspreiding van de watervogels stuurt; bij aanlandige wind verkassen de vogels naar het land. Bij de Waterlandse kust wordt een vast traject over de polder gevlogen, maar gezien de omvang van dit gebied betreft dit een steekproef. Alle gegevens zijn gedigitaliseerd vanaf de eerste telling in september 1979. Van de inmiddels 487 tellingen tot april 2020 zijn er slechts drie niet doorgedaan vanwege aanhoudend slecht weer en enkele

vogelvlucht

● *Smienten bij een wak in het ijs, Stinkevuil, Monnickendam. Foto: Piet Zomerdijk.*

zijn deels vanaf de kant geteld omdat opkomende mist of onweer verder vliegen verhinderde. Negen tellingen zijn afwijkend doordat er veel ijs aanwezig was, zodat de wakkens en ijsranden zijn gevolgd om de vogels te tellen. Het materiaal en de methode zijn robuust te noemen, omdat het gehele bestand is opgenomen door slechts drie hoofdwaarnemers en de uitvoering ongewijzigd bleef. Eerste auteur was daarbij vanaf het begin de constante waarnemer.

In dit artikel presenteren we een uitwerking van de data op hoofdlijnen en gaan we in op de verspreiding van de smient, het aantalsverloop binnen een jaar en veranderingen daarin tijdens de afgelopen veertig jaar. We zoomen hierbij in op de kust van Noord-Holland. In het IJsselmeergebied zijn ook grote aantallen smienten aanwezig langs de westkust van Friesland en de zuidelijke randmeren van Flevoland, met name bij de graslanden tussen Nijkerk en Huizen.

De hotspots in beeld

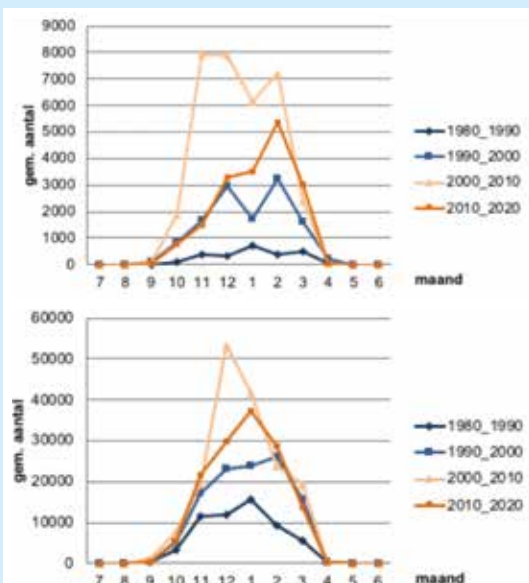
Smienten zijn in Noord-Holland overdag vooral talrijk langs de westkust van het Markermeer, wat samenhangt met de in het binnenland aanwezige natte graslanden. Daar foerageren ze 's nachts, zoals dat al in de jaren tachtig is geconsta-

teerd met behulp van radar. Smienten vliegen met gemak tot 10 km het binnenland in. Overdag rusten ze met duizenden bij elkaar op het open water in de typische, in bovenaanzicht, los geformeerde groepen. In Figuur 1 is te zien dat smienten een brede verspreiding hebben langs de kust van Noord-Holland. Relatief kleinere aantallen komen voor langs de Wieringermeer (veel akkerbouw en bloembollen), de 'neus' van Noord-Holland in oostelijk West-Friesland met zijn grove tuinbouw en kassen, maar ook in het IJmeer tussen Amsterdam en Muiderberg.

Tussen Schardam en Edam, in de Gouwzee en tussen Monnickendam en Durgerdam worden de belangrijkste aantallen geteld. De laatste jaren geldt dat ook voor het eiland De Kreupel ter hoogte van Medemblik. De grootste aantallen langs de kust komen voor waar in het

In totaal werden bijna 4,9 miljoen smienten geteld sinds 1980.

aanliggende binnenland uitgestrekte graslanden met veel sloten zijn. In totaal werden bijna 4,9 miljoen smienten geteld sinds 1980. Meestal gaat het om vele honderden tot enkele duizenden per traject van 2-3 km kust. Op het IJsselmeer werden de grootste concentraties in één traject waargenomen bij de Vooroever, Andijk: op 17 november 2000 zo'n 27.000 smienten en op 18 februari 2003 ruim 25.000. Op het Markermeer zijn de maxima op één traject tussen Hoorn en Amsterdam 39.500 op 19 februari 1991 en bijna 30.000 op 14 januari 2013. ▶

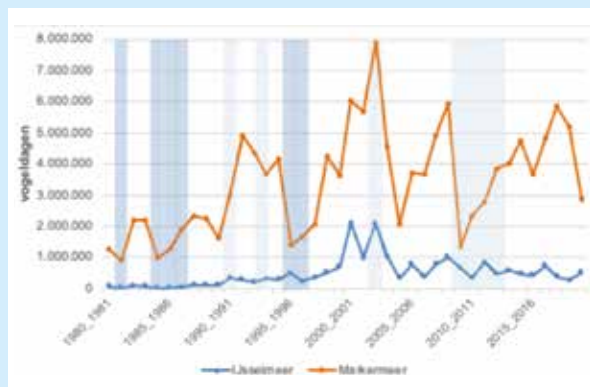

● *Figuur 2. Gemiddeld aantal smienten per maand in vier decennia voor de Noord-Hollandse kust van IJsselmeer (boven) en Markermeer (onder). Let op de sterk verschillende aantallen in beide gebieden.*

Of die extreem grote concentraties te maken hadden met verstoring in het binnenland is niet duidelijk, ze zijn wel gelegen in de gebieden die altijd tot de kern behoren.

Seizoensverloop

De eerste smienten worden al in augustus, soms al in juli gezien. Meestal concentreren die zich op de gebieden die rijk zijn aan waterplanten tussen Schardam en Edam, maar ook op buitendijkse graslandjes bij Venhuizen, de Hoornsche Hop en sommige poldergebieden in Waterland en op Marken. De mannetjes in eclipskleed die dan in de meerderheid zijn, vallen niet echt op en verblijven op de fonteinkruivelden (*Potamogeton spp.*) vaak samen met krakeenden en meerkoeften. Van september tot december nemen de aantallen geleidelijk toe totdat de piek wordt bereikt in januari en februari, afhankelijk van het weer. Vorst in oktober en november doet de aantallen snel stijgen, in maart is er al veel wegtrek en vanaf april zijn er nog maar honderden vogels over.

● *Figuur 3. Vogeldagen per seizoen voor smienten langs de Noord-Hollandse kust, apart voor IJsselmeer en Markermeer. Aangegeven zijn winters met een Hellmanngetal van 70 (lichtblauw) of hoger dan 100 (donkerblauw).*

Aantallen en ontwikkeling

Er verblijven veel meer smienten langs de Noord-Hollandse kust van het Markermeer dan langs die van het IJsselmeer (Figuur 2). In beide gebieden samen nemen de aantallen vanaf de jaren tachtig tot de periode 2000-2010 fors toe. In het IJsselmeer van gemiddeld minder dan 1000 naar 7-8000, in het Marker-

meer de sterke afnames in de winters 1989/90, 2015/16 en 2019/20 kunnen niet uit de weersomstandigheden worden verklaard. Mogelijk hangen die samen met slechte broedresultaten in de subarctische gebieden in Scandinavië en Rusland. Na een opvallende piek in de periode 2000-2010 is het aantal smienten de laatste jaren beduidend lager ondanks de

Als er enkele jaren geen koude en sneeuwrijke winters zijn, zien we de populatie smienten snel stijgen.

meer van 10-15.000 naar gemiddeld ruim 50.000. De vogels arriveren ook eerder.

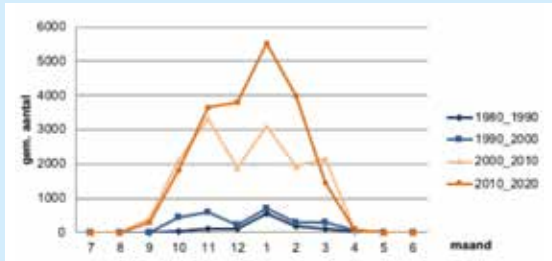
Het aantal smienten vertoont goede en minder goede jaren, zoals blijkt uit Figuur 3 waar de vogeldagen per jaar (1 juli-30 juni) voor Noord-Holland zijn uitgewerkt. Het aantal vogeldagen is een extrapolatie van de maandelijkse aantallen naar iedere dag van het winterseizoen. Daljaren voor smienten vielen meestal samen met koude winters (Hellmanngetal >100)*, zoals 1981/82, 1984/85, 1985/86 en 1986/87 en weer in 1995/96 en 1996/97. Ook minder koude winters met een Hellmanngetal van 70-100 geven vaak lagere aantallen smienten, maar niet altijd. Opvallend zijn ook de milde winters met een meer dan gemiddelde sneeuwval zoals in 2003/04 en 2004/05 die ook een sterke afname in de aantallen laten zien. Als er enkele jaren geen koude en sneeuwrijke winters zijn, zien we de populatie smienten snel stijgen.

zachte winters. Die trend zou zich kunnen doorzetten als zich noordelijk van Nederland steeds vaker ijs- en sneeuwvrije condities gaan voordoen. Ook een relatie met de toenemende aantallen ganzen in de graslandpolders is een mogelijke oorzaak voor de recente afname.

Binnenland of open water?

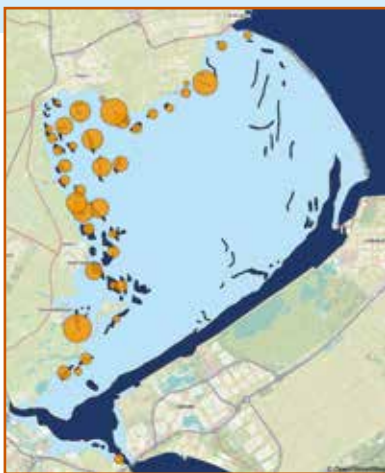
Hoewel de meeste smienten overdag op open water rusten, zijn ze de laatste jaren overdag veel meer dan vroeger te vinden in de polders zelf. Uit Figuur 4 blijkt dat dit in de jaren tachtig alleen voorkwam in de nawinter, in de jaren negentig bij stijgende aantallen ook al vanaf oktober en november om explosief te stijgen na 2000 als smienten eigenlijk de gehele winter in grote aantallen in de polders te vinden zijn.

Vanuit de lucht is goed waar te nemen dat een belangrijk deel van de in de polders verblijvende eenden dan ook aan het foerageren is. Dit suggereert een heel andere tijdsbesteding

● Figuur 4. Aantal smienten per maand overdag op grasland in de polders langs het Markermeer voor vier decennia.

● Figuur 5. IJskaat van het Markermeer op 16 januari 2009, zoals gekarteerd vanuit het vliegtuig met de verspreiding van smienten in de wakken. In het wakengebied op deze kaart ging het toen om 96.950 exemplaren.

● Door smienten en ganzen intensief begraaasd slotenrijk grasland, tussen De Nek en Kraaienburg bij Wijdenes, 21 januari 2018. De zone direct rond de boerderijen is veel minder begraaasd en dus groener. Foto: M.R. van Eerden.

gedurende het etmaal. Overdag foeragerende smienten zien we veel vaker dan vroeger. Mogelijk is er een verband met een toegenomen bescherming (minder jacht) in de loop der jaren. Het is ook mogelijk dat de sinds tientallen jaren toenevende aantallen overdag foeragerende grauwe, kol- en brandganzen hier een factor vormen. Competitie tussen ganzen en smienten is denkbaar en overdag eten betekent een betere controle over de opgenomen grassprietten. De ganzenbegrazing zorgt ervoor dat de grasmat korter wordt met meer overblijvende dode sprietten. Smienten zouden hier best last van kunnen hebben bij het nachtelijke grazen dat zij normaal doen. Ook een aanpassing aan een lage voedselkwaliteit is mogelijk, zodat ze door gespreid over het etmaal eten, toch aan voldoende energie kunnen komen.

Het belang van wakken

Smienten komen ook bij kale vorst nog in groot aantal voor in het Markermeergebied. Zij zitten dan overdag langs de grotere wakken (Figuur 5). De smienten gebruiken de wakken om te drinken en overdag staan ze dicht op elkaar op de ijsranden, een veilige en economische aanpassing aan de koude omstandigheden, waarbij ze contact met het water vermijden. Bij sneeuwval en strenge vorst verdwijnen de smienten uit het gebied. Een deel zien we terug op zout water bij de Afsluitdijk, maar ook in de havens van Amsterdam en het Noordzeekanaal. Het Markermeer heeft typische windwakken in de zone met een waterdiepte van 3-4,5 meter, op 3-7 km vanaf de dijk, nauwelijks zichtbaar voor waarnemers vanaf het land. Dichter bij de kust zien we door het bij oostenwind gevormde pannenkoekijs meestal een compleet dichtgevroren ijsplaat met ijsruggen, schotsen en kistwerking.

Discussie

De kust van het IJsselmeer en Markermeer in Noord-Holland is bijzonder belangrijk voor smienten. Dat heeft te maken met de relatieve rust, luwte bij overheersende zuidwestenwind en de nabijheid van voedselrijk grasland met veel ondiep water in het binnenland.

We weten niet zo veel van de graskwaliteit en de veranderingen daarin. Tegenwoordig zijn er meer natte graslanden die minder worden bemest en de vraag is waar de *bottle-neck* zit die de aantallen bepaalt. De vraag is ook wat de toegenomen aantallen ganzen met het voedsel doen van de smienten. De laatste tien jaar zijn er duidelijk minder smienten in het gebied en we verwachten dat de aantallen in de winter niet meer het niveau van de eerste tien jaar na de eeuwwisseling zullen halen. Ook de klimaatverandering speelt daarbij een rol, waardoor tegenwoordig meer smienten noordelijk van ons land overwinteren. Een mogelijke uitzondering op de trend zien we in het vroege najaar. Het kan namelijk zijn dat de sterk toegenomen hoeveelheid waterplanten langs de westkust van het Markermeer een aantrekkende werking op de smienten heeft in die periode.

Mennobart R. van Eerden
 freebirders@kpnmail.nl
 Mervyn Roos
 mervyn.roos@rws.nl
 Rijkswaterstaat, Zuiderwagenplein 2,
 8224 AD Lelystad

* Hellmanngetal: het koudegetal is een maatstaf voor de totale hoeveelheid kou in de koudste periode van het jaar (november tot en met maart).